

LUNDS
UNIVERSITET

Vilken påverkan har barnets vilja i tvister gällande vårdnad, boende och umgänge?

Analys av tingsrättsdomar från 2019 & 2020

Av: Gabriela Johnson

LUNDS UNIVERSITET
Rättssociologiska institutionen

Kandidatuppsats (RÅSK02)
Vårterminen 2021

Handledare: Per Wickenberg

Examinator: Johan Rosquist

Abstract

The aim of this study was to examine how the Swedish Court takes the will of the child in consideration, regarding legal decisions during custody disputes. Eight documented rulings have been reviewed from 2019 and 2020. A thematic content analysis has been made on eight of the rulings. The purpose of the analysis was to interpret the ruling decision process in the light of Convention on the rights of the child, article 12. The result of the study indicates that the court in very few cases allows the child to express their will and choose to consider the will in the decision process. The results have been analysed with institutional logics and space of action, the two theories focus on the individual working and acting in a bigger work field containing rules and laws to follow. The analysis concluded that there is a space of action for the court to act in, but they more often operate within the rule of law, most likely following a lack of knowledge of the child as a growing individual. Article 12 leaves the interpret having to rely on their own knowledge when interpreting. The social construct of the child as an individual in need of protection is something that impacts the court. In all cases is the will of the child expressed by a representative, which could both be a disadvantage for the child, or it could help the child to get their will into consideration since age and maturity is a factor impacting the consideration of the child's will.

Keywords; Child perspective, children's voices, custody disputes, Conventions on the right of the child, institutional logics

Nyckelord; Barnperspektiv, barnets vilja, barnkonventionen, institutionella logiker, vårdnadstvister

Förord

Jag vill rikta ett stort tack till alla som bidragit till framställningen av denna uppsats.

Först och främst vill jag tacka min handledare Per Wickenberg som tillsammans med Anna Sonander hjälpt mig genom hela skrivprocessen. Tack för era goda råd och ert engagemang som lett till flera intressanta diskussioner och ett fantastiskt intressant uppsatsskrivande.

Jag vill även rikta ett stort tack till Quratelet (Madeleine, Rebecca, Victoria och Alice), korridoren (19:1), mamma, pappa och Linnéa för ert stöd, tålamod, agerande av bollplank och pepp under skrivprocessen. Den uppmuntran som jag fått av alla runt omkring mig har resulterat i en uppsats som jag är stolt över och bidragit till att jag brinner ännu mer för ämnet.

Tack!

Gabriela Johnson, maj 2021

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Begreppsförtydligande	5
Inledning och problemformulering	6
Syfte och frågeställning	8
Tidigare forskning	8
Sökprocess	8
Deskriptiv analys	9
Tematisk analys	10
Ålder, inflytande & mognad	10
Barnets bästa	11
Barnet som aktör/framställandet av barnets åsikt	12
Teoretiskt perspektiv	13
Institutionella logiker	13
Handlingsutrymme	14
Metod och material	15
Innehållsanalys	15
Urval	16
Analysmetod	16
Metoddiskussion	17
Etiska överväganden	18
Resultat och analys	19
Barnets vilja uttrycks eller beaktas inte i domarna	20
Barnets vilja uttrycks och beaktas men har ingen direkt påverkan på domslutet	20
Barnets vilja uttrycks och beaktas samt har en direkt påverkan på domslutet	22
Sammanfattning och slutsats	25
Avslutande diskussion	26
Vidare forskning	29
Referenslista	30

Antal ord: 9445

Begreppsförtydligande

I denna studie används begreppet *barn* för personer under 18 år. Det är den målgrupp som omfattas av barnkonventionen och som är i fokus för denna studie.

Begreppet *barnets bästa* utgår från barnkonventionens artikel 3;

“Vid alla beslut som rör barn ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa.” (Unicef 2021)

I denna studie används begreppet *artikel 12* och avser;

“Barn har rätt att uttrycka sin mening och höras i alla frågor som rör barnet. Hänsyn ska tas till barnets åsikter, utifrån barnets ålder och mognad.” (Unicef 2021)

I denna studie används begreppet *socialtjänst* och avser;

“den verksamhet som regleras genom bestämmelser i Socialtjänstlagen (2001:453), SoL, lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU, lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, LVM och lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS, samt personlig assistans som utförs med assistansersättning som regleras i 51 kap. socialförsäkringsbalken (2010:110). Socialtjänst avser även handläggning av ärenden som rör adoptioner, faderskap, vårdnad, boende och umgänge enligt föräldrabalken (1049:381)” (Socialstyrelsen 2012).

I denna studie används begreppet *vårdnadstvist* och syftar till den process som sker när tingsrätten hjälper vårdnadshavare att nå en överenskommelse i frågor om vårdnad, boende och umgänge. Tvisten kan resultera i att domstolen beslutar vad som blir bäst för barnet.

I denna studie används begreppet *vårdnadsutredning* som en utredning som ligger till underlag för domstolen i beslut om ensam eller gemensam vårdnad om barn.

I denna studie används begreppet *samarbetssamtal* som de strukturerade samtal som leds av en sakkunnig och som syftar till att föräldrar ska nå en överenskommelse i frågor om vårdnad, boende och umgänge.

I denna studie används begreppen *barnperspektiv* och *barnets perspektiv*.

Barnperspektiv syftar till att vuxna försöker förstå och tolka barnets perspektiv, behov och viljor. Barnets perspektiv syftar till att den vuxne synliggör barnets egen upplevelse

av en situation genom att följa och lyssna på barnet och försöka förstå barnets eget perspektiv.

Inledning och problemformulering

FN:s konvention om barnets rättigheter antogs av FN:s generalförsamling i november 1989 och trädde i kraft i september 1990. När konventionen blev ratificerad tillkom en skyldighet för Sveriges domstolar att sätta svensk lag i samråd med barnkonventionens mening (Unicef, 2021). Den svenska lagstiftningen har successivt och till viss mån anpassats till barnkonventionen och begrepp från konventionen så som bland annat *barnets bästa* (artikel 3) brukas i svensk lag, se exempelvis i socialtjänstlagen (2001:453). Den 1 januari 2020 inkorporerades barnkonventionen i svensk lag, vilket betyder att det numera finns en lagstadgad skyldighet och möjlighet att kunna fatta beslut med grund i barnkonventionen (Prop. 2017/18:186).

Att det nu finns lagstadgad skyldighet att följa barnkonventionen innebär att det även tillkommer ett frågetecken kring hur lagen skall tolkas och rent konkret tillämpas i praktiken. Artiklarna i barnkonventionen är sedan tidigare skrivna med plats för tolkningsutrymme då konventionen är ämnad att kunna användas i hela världen med utgångspunkten att alla arbetar utifrån olika rättssystem. När barnkonventionen skulle inkorporeras fanns det både för- och motargument. Det fanns en skepticism från bland annat Lagrådet (Lagrådet, 2017) kring hur artiklarna skulle kunna komma och tolkas i praktiken och vem som har rätten att göra den tolkningen på individnivå. Den artikel som är aktuell i denna studie är artikel 12, vilken är skriven på ett sätt som ger ett stort tolkningsutrymme och som i vårdnadsfall skall tolkas av två olika myndigheter i olika led.

I barnkonventionens svenska översättning säger artikel 12 att;

- *Konventionsstaterna ska tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.*
- *För detta ändamål ska barnet, i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet, särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom en företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med nationella procedurregler.*

I rättsliga frågor rörande vårdnad, boende och umgänge är det barnets bästa som ligger i fokus (artikel 3). Artikel 12 i barnkonventionen betonar att i en strävan efter att se till barnets bästa skall barnets vilja särskilt beaktas i frågor som rör barnet. I de flesta vårdnadsfall har en utredning av socialtjänsten gjorts rörande barnets situation. Socialtjänsten, med grund i sin utbildning och arbetsfält, besitter en viss kompetens i bedömning av barnets bästa. När en utredning gjorts och ett eventuellt samarbetsamtal inte gett resultat går fallet vidare till tingsrätten som skall göra den avgörande bedömningen av föräldrarnas lämplighet och barnets bästa (Sveriges domstolar 2021). Tingsrättens fokus ligger vid att tolka lagstiftningen och de besitter en annan typ av kompetens för att göra en bedömning av barnets bästa. Det handlar om två olika professioner som skall göra en bedömning och där tingsrätten besitter mandat att fatta det slutgiltiga beslutet.

Barnkonventionen, liksom andra lagar, måste förhålla sig till varandra och det finns därmed ett behov av att förtydliga artiklarna och utveckla praxis för att lagen skall kunna användas i ett beslutsfattande som ter sig rättvist för de inblandade parterna (Lagrådet, 2017). Ett system för att tolka artiklarna genom åren har varit att utgå från FN:s Barnrättskommitténs allmänna kommentarer. FN:s barnrättskommitté har som uppdrag att övervaka de länder som ratificerat barnkonventionen och se till att de skyddar samt respekterar rättigheterna i konventionen (Barnombudsmannen 2021). I de allmänna kommentarerna går det att hitta en vägledning för hur barnets bästa (artikel 3) kan tolkas och hur den kan tolkas i förhållande till artikel 12.

Trots att man i nuläget kan vända sig till Barnrättskommitténs allmänna kommentarer finns det en diskrepans mellan det som inom rättssociologin kallas för "law in books" och "law in action" och barnkonventionen som lag ger ett stort tolkningsutrymme och handlingsutrymmen för olika professioner som skall tolka lagstiftningen (Baier & Svensson 2018). Alla professioner grundar sig i olika typer av skolor och tankesätt när de tolkar lagar och alla professioner är inte insatta i det förhållningssätt som behövs när man skall omsätta den skrivna lagen i barnkonventionen i praktiken (Ponnert & Sonander 2019). Att ha en lag som finns till för att skydda barns rättigheter skall vara något som skall gynna barnets rättsliga ställning men när det inte finns tydliga direktiv för de professioner som inte är vana att arbeta med ett barnrättsbaserat synsätt i fokus uppstår det en rättsosäkerhet som behöver granskas (Ibid).

Syfte och frågeställning

I artikel 12 i barnkonventionen framgår det att barnet har en laglig rätt att få sin röst hörd i alla domstolsförfaranden som rör frågor som påverkar barnet. Den nya lagen har varit gällande i drygt ett år och det finns nu ett intresse i att undersöka om det socialrättsliga läget har förändrats efter implementeringen. Mer specifikt är syftet med studien att undersöka hur barnets vilja beaktas i tingsrättsdomar från 2019 och 2020.

Mina frågeställningar som ska besvaras visas nedan;

- *Hur låter domstolen barnet uttrycka sin vilja i domstolsförfaranden som påverkar barnet?*
- *Hur tar domstolen hänsyn till barnets vilja vid rättstillämpningen i frågor som påverkar barnet?*
- *På vilka sätt skiljer sig domstolens resonemang om barnets bästa mellan 2019 och 2020?*

Tidigare forskning

Sökprocess

Kunskapsöversikten på området har tagits fram genom en systematisk sökning av relevant litteratur och tidigare forskning som gjorts om barnkonventionen som lag och artikel 12. Den systematiska forskningsöversikten har gjorts i tre steg, utefter Denscombes (2016) beskrivning. Sökprocessen är baserad på ett målstyrt urval, det ansågs relevant då endast den litteratur som var mest relevant för studieområdet valdes ut (Bryman 2018, s.496). Sökningarna gjordes på sökmotorn LubSearch. De sökord som användes, i olika kombinationer var; Conventions on the right of the child, "article 12", law, court, social work. Artiklarna som hittades vid första sökningen berörde Norge, Storbritannien och Nederländerna. Även Oceanien var representerad med Nya Zeeland, Australien och en artikel från USA.

Studier från länder med ett rättssystem som skiljer sig mycket från det svenska bedömdes som olämpliga för denna studie. Att en sökning ska vara selektiv för att belysa studiens fokus betonas av Hart (2018, s.34). Därför lades nya sökord till i sök-kombinationerna och här inkluderades Norge. Det fanns en idé om att ha med ett land

som implementerat barnkonventionen i sin lag med ett relativt likt rättssystem för att identifiera relevanta likheter och skillnader. De nya sökorden var: barnkonventionen, Skandinavien, Norge, Norway och artikel 12. Fjorton texter valdes ut från sökmotorn efter båda sökningarna och därefter lästes abstrakten för att se vilka som bäst stämde överens med studieämnet. Fem texter som ansågs mest relevanta för att skapa en översikt på ämnet återstod. Dessa texter, fyra artiklar och en avhandling, granskades vidare i en deskriptiv analys. Avslutningsvis gjordes en tematisk analys, vilket är en viktig del enligt Hart (2018, s.232), för att tydligt kunna urskilja samband och skillnader i litteraturen.

Deskriptiv analys

Avhandlingen och artiklarna som har använts är publicerade mellan 2009 - 2021. Av dessa är en publicerad mellan 2000 - 2009, tre av dem är publicerade mellan 2010 - 2020 och en är publicerad mellan 2020–2021.

De länder som var representerade i den utvalda relevanta litteraturen var Sverige och Norge. Idén var att inbegripa norsk kontext eftersom det finns stora likheter mellan det svenska och norska rättssystemet och den kulturella synen på barn. Därmed var den kulturella skillnaden inte lika markant som exempelvis vid en jämförelse med en studie i USA. Tre av artiklarna har Norge som studieland och två av artiklarna är baserade på material från en svensk kontext. Alla fem texterna är av kvalitativ karaktär. Samtliga innefattar litteraturstudier av domar och andra rättsliga dokument i familjerätten.

Samtliga fem artiklar lägger fokus vid barnets utrymme i frågor och beslut som berör barnets levnadssituation. Avhandlingen *Barns röster i vårdnadstvister - om verkställighet och professionellas riskbedömningar* (Röbäck 2012) har valt att fokusera och granska verkställighetsdomar för att se hur ett barn framställs i dessa och vilken möjlighet det fanns för barnet att ta plats i frågan. I detta fall har både en textanalys, intervjuer med professionella och enkäter till berörda föräldrar använts som metod för att samla in empiri. I artikeln *Barnets bästa och vilja i domstol* (Ryrstedt 2009) har domar i svensk rätt granskats med fokus på hur barnets bästa tolkas i förhållande till barnets vilja. Två artiklar från 2013 har gjort olika typer av jämförande. Den ena, *Representation of children's views in court hearings about custody and parental visitations — A comparison between what children wanted and what the courts ruled* (Arlid och Fossum 2013)

fokuserar på att granska diskursen i domar i Norsk rätt som har dömts i samråd med barnets önskan jämfört med de domar där det dömts emot barnets önskan. Den andra artikeln, *Children's voices in Norwegian Custody Cases* (Skjørten 2013) granskar skillnaden i domarna från innan och efter ändringen i ålder från tolv till sju år då barnen har rätt att höras. En av de norska artiklarna, *Children expressing their views in child protection casework: current research and their rights going forward* (Falch-Eriksen och Toros 2021) lägger fokus vid att granska artiklar som tar upp barns upplevelser av sitt deltagande i socialtjänstutredningar. Studierna är alltså uppbyggda på analys av sekundärdata. Då samtliga artiklar är kvalitativa är inte urvalet och resultatet generaliserbart utan mer uppbyggt som kunskapsöversikter som öppnar upp för vidare studier och debatter. Tre av texterna är skrivna av kvinnor och två av texterna är skrivna av män.

Efter en genomförd deskriptiv analys och en påbörjad tematisk analys ansågs de tre artiklarna som utgick från en norsk kontext inte vara relevanta i förhållande till den svenska kontexten. Därmed valdes de två resterande texterna, *Barns röster i vårdnadstvister - om verkställighet och professionellas riskbedömningar* skriven av Karin Röbäck och *Barnets bästa och vilja i domstolen* skriven av Eva Ryrstedt, att tematiskt analyseras nedan.

Tematisk analys

Vid genomläsning av den valda litteraturen framgick det att tre ämnen lades fokus vid i samtliga texter. *Ålder, inflytande & mognad; Barnet som aktör; och barnets bästa.*

Ålder, inflytande & mognad

Litteraturen beskriver att barnets ålder spelar en roll när det kommer till bedömningen av barnets åsikt eller upplevelse. Den kronologiska åldern framstår som att vara ett starkt argument för en gräns som barnet måste ha passerat för att ens bli hörda (Röbäck 2012). I bedömningen av barnets åsikt så hänvisades det till generella regler kring ålder och mognad som framkommit i tidigare rättsfall för att ha en grund att luta sig mot för att kunna besluta om ett barns åsikt är värt att väga in i bedömningen (Ryrstedt 2009). Problematiken med åldern handlar om uppfattningen av barnets mognadsnivå i förhållande till sin ålder och när barnet är moget nog att föra sin egen talan i rätten eller att få sin åsikt invägd i frågan (Röbäck 2012). Det framgår att det finns en rättsosäkerhet

i att det existerar ett tolkningsutrymme i artikel 12 som brukas på fel sätt där barns aktörskap tas ifrån dem med anledning av att barnen är *“alltför små (och normala) för att utifrån deras ålder bli lyssnade på”* (Röbäck 2012). I aktstudien gjord i *Barns bästa och vilja i domstolen* framgår det att i 65 procent av fallen där barnet var över tolv år tillämpades barnets inställning som ett kriterium och för de barn som var mellan tre och fem år tillämpades barnets inställning som ett kriterium i endast ett fall. När domstolen tillämpade barnets vilja som ett kriterium vid sin bedömning följde tingsrätten barnets inställning i ca 69 procent av fallen i åldern nio år och uppåt. Av det totala antalet barn som undersökningen omfattade, följdes barnets inställning i 18 procent av fallen. Anledningen till att barnets åsikt inte följdes trots att det tagits upp som ett kriterium i bedömningen var antingen att barnet var påverkat, att inställningen var otydlig eller den låga åldern samt mognaden hos barnet (Ryrstedt 2009). Både Ryrstedts (2009) och Röbäck (2012) texter lyfts vikten av att låta barnet komma till tals oavsett ålder och att i varje enskilt fall göra en bedömning. En bestämd mognadsgrad kan inte sättas i förhållande till en viss kronologisk ålder, för alla barn (Ryrstedt 2009). Alla barn behöver bli sedda som en individ med olika förutsättningar oavsett ålder (Röbäck 2012).

Barnets bästa

I litteraturen diskuteras betydelsen av barnets bästa. I *Barns röster i vårdnadstvister - om verkställighet och professionellas riskbedömningar* diskuteras begreppet som mångtydigt och som ett öppet koncept. I tolkningen av barnets bästa och begreppets faktiska innehåll skall alla aspekter av barnets situation beaktas. Författaren, Karin Röbäck lyfter ett resonemang av Johanna Schiratzki (2005) där hon menar att rätten i sin tolkning arbetar med antaganden om vad som är barnets bästa med utgångspunkt i exempelvis lagtexter och förarbeten. Att inte väga in aspekterna av barnets situation och endast bygga på presumtioner låser tolkningen i framtida fall och det skapas ett generellt antagande kring vad som är barnets bästa och som resulterar i att barnets bästa kommer att innefatta färre behov än vad det faktiska fallet innefattar. Schiratzki (2005) menar att en optimal lösning som ser till barnets bästa i ett fall kanske inte är en optimal lösning i ett annat fall. I vissa fall handlar det om att hitta den lösning som är minst dålig för barnet och därmed bör ett generellt antagande undvikas när det kommer till en tolkning av barnets bästa i en given situation.

I *Barnets bästa och vilja i domstolen* kommer Ryrstedt (2009) i sin aktstudie fram till att det finns en varierad diskussion om barnets bästa. Det framkommer i domarna att barnets bästa tas upp och refereras till i lagtexten. I vissa av domarna nöjer sig vissa domstolar med att prata om barnets bästa men resonerar inte vidare kring det i förhållande till den individuella situationen och barnet i fråga. I andra fall har domstolen valt att göra en individuell bedömning av situationen och det har även varit märkbart att vissa domar är dömda med ett barnperspektiv (Ryrstedt 2009).

Barnet som aktör/framställandet av barnets åsikt

I texten *Barns röster i vårdnadstvister - om verkställighet och professionellas*

riskbedömningar framgår det att Sveriges rättssystem under en lång tid varit försiktigt med att involvera barnet själv i domstolsprocessen. Istället har man hört barnet och valt att låta andra vuxna bedöma och tolka barnets synpunkter. Barnets synpunkter har även haft en tendens att dyka upp som ett avgörande relativt sent i vårdnadstvisten då fokuset har legat på att försöka få föräldrarna att samsas i ett beslut. I texten lyfter författaren Karin Röbäck (2012) Jeanette Sundhalls (2008) resonemang där hon menar på att istället för att lyssna på vad ett yngre barn har att säga så blir de snarare observerade, som objekt. Istället väljer utredarna att bedöma barnets bästa i en given situation genom att observera barnets materiella och känslomässiga relation till sina vårdnadshavare. Det framkommer att när barnet observeras som ett objekt i förhållande till relationen till sina föräldrar kan barnets åsikter avfärdas om det framstår som att den ena föräldern har en påverkan på barnets åsikt. Barnets åsikt ses då inte som verklig då antagandet är att barnet har påverkats av sin förälder (Röbäck 2012).

I *Barnets bästa och vilja i domstol* framgår det att majoriteten av barnen i studien hade en uppfattning om vad de ville ha för förhållande samt boendesituation med sina vårdnadshavare. I nio av tio fall fick de barn som hade uttryckt sin inställning även den diskuterad i utredarens rekommendation till beslut. I del flesta fall kunde man finna utredarens inställning till om barnets åsikt skulle följas eller inte. I de fall där utredaren ansåg att barnets åsikt inte skulle följas var anledningen att barnet var för omoget, för starkt påverkat av sin förälder eller att barnet inte borde få bestämma över sitt umgänge själv. I endast 67 procent av fallen i tingsrättens bedömning redovisades barnets inställning som framkommit under utredningen och samtalen med barnet. I en tredjedel av alla fall i studien tillämpades barnets vilja (Ryrstedt 2009).

Teoretiskt perspektiv

I analysen och tolkning av resultatet har institutionell teori med fokus på begreppet *institutionella logiker* och teorier om handlingsutrymme inom olika organisationer använts.

Institutionella logiker

Begreppet institutionella logiker är ett mångtydigt begrepp och har tolkats på olika sätt. Scott (2001) beskriver institutionella logiker som något som skapar informella regelverk inom olika professioner. Det vill säga att olika regler skapar värderingar som kommer att styra det praktiska arbetet men som skiljer sig från de regler som är uttalade inom professionen. I artikeln *Bringing society back in: Symbols, practices, and institutional contradictions*, kritiserar Friedland & Alford (1991) hur man tidigare valt att analysera förhållandet mellan organisationen och individen. Författarna såg ett behov av att även ta hänsyn till samhällsaspekter för att få en bild av hur en organisation är uppbyggd och för att sedan förstå en individs handlingar och hur de utspelar sig i praktiken inom organisationen. Friedland och Alford (1991) lade grunden för begreppet institutionella logiker som används som ett analysverktyg för att förstå organisationens påverkan på individens handlingar i ett större sammanhang. I sin artikel beskriver författarna att institutionella logiker är en historisk produkt av samhällets strukturer, som exempelvis stat, byråkrati, religion och demokrati. Eftersom de institutionella logikerna påverkas av samhällets strukturer är det inte endast professionens informella regler som styr individens agerande, *Friedland och Alford (1991)* menar att individen själv kan använda institutionella logiker för att omtolka något inom organisationen eller för att göra motstånd. Begreppet har utvecklats åt flera olika håll och teoretiker såsom *Thornton mfl (1999, 2012)* har fokuserat på förändringen av aktörskapet i förhållande till institutionella logiker. Författarna menar att aktörskapet inte begränsar individen helt från att omkonstruera eller skapa nya logiker utifrån dennes egna värderingar. Det innebär att det kan finnas andra logiker, utöver den institutionella, som kan konkurrera eller stödja varandra inom samma fält. Samma resonemang återfinns i en forskningsrapport hos Ponnert & Sonander (2021).

I denna studie är det två olika professioner som ska enas om ett beslut som skall vara det bästa för barnet, tingsrätten och socialtjänsten. Båda professionerna är styrda av olika professionslogiker som kan påverka bedömnings- och beslutsprocessen i praktiken. Socialtjänsten och tingsrätten befinner sig inom olika institutionella sammanhang och i denna studie ses skilda institutionella logiker inom de respektive professionerna som bidragande till hur individerna ser på barnets bästa i en vårdnadstvist.

Det går att utgå från att socialtjänstens institutionella logik är baserad på värderingar kopplade till behandling och omsorg. De har i grunden en större kunskap om barn och barns utveckling. Tingsrättens institutionella logik är baserad på värderingar kopplade till upprätthållande av lagen och de besitter därmed en större kunskap om lagar och rättsregler och hur de skall tillämpas. De bägge professionerna agerar utifrån de tankemodeller som kommer med organisationens institutionella logik samtidigt som de behöver förhålla sig till barnrättslogiken som kommer med en vårdnadstvist. Barnrättslogiken som borde vara dominerande i vårdnadstvister innebär att barns rättigheter och barnets bästa skall genomsyra processen. Hur barnrättslogiken omsätts i praktiken när de två professionerna möts och vilka andra logiker som kan konkurrera med eller påverka tolkningen av barnrättslogiken är det som utforskas i denna innehållsanalys av tingsrättsdomar.

Handlingsutrymme

Med teorin om institutionella logiker inom professioner följer begreppet handlingsutrymme. Det är ett begrepp som visar hur mycket individen är styrd av ramar i sin arbetsroll, ramar bestående av exempelvis lagar, regler, system eller andra formella överenskommelser inom professionen. Handlingsutrymme visar även den del i yrkesrollen som går utanför ramarna, där individen har en möjlighet att fatta beslut på kunskap eller erfarenheter som inte grundar sig i den uppsatta ramen inom professionen (Svensson, 2008). Det vill säga att handlingsutrymmet beror på hur organisationen är uppbyggd och det påverkar individens tolkning av barnkonventionen och barnets bästa.

Både inom socialtjänsten och tingsrätten finns det lagar och system som styr organisationen men som också behöver tolkas. Arbetet inom båda professionerna sker

mer eller mindre i direktkontakt med människor och i ärenden som rör människors liv. I professioner som dessa finns det både en ram att förhålla sig till och en interaktion i mötet med människan (Svensson, 2008). Det är i interaktionen med människor som individen har en möjlighet att använda sin erfarenhet för att kunna fatta ett beslut som passar den individuella situationen. Socialtjänsten och tingsrätten har olika ramverk men också olika roller i mötet med människan. Det är den skillnaden i handlingsutrymme som kan skapa friktion när professionerna möts i en vårdnadstvist.

Inom varje organisation finns det olika regler som begränsar eller ökar handlingsutrymmet för den professionella. Har en profession ett litet handlingsutrymme fattas besluten utifrån ramverket, det vill säga ett beslut styrt av professionen. Det innebär att det finns ett mindre utrymme för individen att tolka ramarna och göra individuella bedömningar. Om en profession har ett stort handlingsutrymme innebär det att individen har fått en möjlighet att göra en individuell bedömning och anpassa ramverket utefter situationen (Svensson, 2008). Socialtjänsten och tingsrätten är två exempel på professioner som har olika storlekar på sitt handlingsutrymme, vilket i denna studie kommer att granskas i förhållande till de institutionella logikerna inom respektive profession och barnkonventionen.

Metod och material

Innehållsanalys

För att besvara frågeställningen ska tingsrättsdomar om vårdnadsärenden innan och efter implementeringen av barnkonventionen i svensk lag studeras genom en kvalitativ innehållsanalys. Insamlingen av materialet till innehållsanalysen genomfördes med hjälp av *Rättsfallsnet*, som tillhandahåller rättsfall genom Rättssociologiska institutionen. Flera avgränsningar gjordes för att anpassa materialet till studieområdet. Inledningsvis är domstolshandlingarna avgränsade till att röra vårdnadstvister, eftersom dessa domstolsmål alltid handlar om barnet i fråga och det är här sannolikheten är störst att barnets åsikter kommer till uttryck. Därmed finns det också möjlighet att studera barnens uttalanden och om de tas i beaktande i tingsrättens bedömning av fallet i fråga. Den tidsmässiga avgränsningen har satts till domstolshandlingar mellan 2019 och 2020. Anledningen till avgränsningen är att barnkonventionen implementerades i svensk lag den 1 januari 2020, och att det valda

tidsspannet därmed medför en balans i tid innan och efter implementeringen, något som förenklar jämförelse.

Totalt studeras åtta domstolshandlingar, varav fyra skrevs innan lagimplementeringen och fyra efter. Ett målstyrt urval genomfördes, då det enligt Bryman (2018, ss. 495–496) medför att materialet som är mest lämpat för undersökningen kommer att väljas ut. De domstolshandlingar som kvarstod efter avgränsningen granskades och de som bäst indikerade ett svar på frågeställningen valdes ut, d.v.s. de fall där det tydligt framgår vad barnen har uttalat sig om. Denna urvalsmetod valdes för att det var väsentligt att de domstolshandlingar som undersöktes kunde ge en indikation på om en förändring skett eller inte. Enligt Bryman (2018, s. 498) är studier med målstyrda urval inte generaliserbara. Generaliserbarhet är däremot ingenting som har eftersträfvats i studien. Snarare har möjligheten att bidra med kunskap på ett tidigare utforskat område varit i fokus.

Urval

En sökning på *Rättsfallsnet* gjordes med sökorden *barnkonventionen* och *vårdnad*. Totalt insamlades 43 domar varav 12 domar från 2019 och 31 domar från 2020. Insamlingen ägde rum 2021-04-08. Samtliga domar lästes igenom och ett urval gjordes gällande vilka domar som var lämpliga som underlag för studien. Till en början gjordes en avgränsning gällande domar som endast innefattade barn under 5 år. Dessa uteslöts med grund i den ungefärliga åldern då familjerätten börjar höra barn i vårdnadsutredningar (SOU 2005:43). Ett övre tak på åldern utgjorde ännu ett kriterium i avgränsningen och detta sattes till 18 år med anledning av att barnet vid den åldern är myndigt i enlighet med föräldrabalkens (1949:381) 9 kap. 1§. Efter att avgränsningen av ålder gjorts återstod 19 domar, vilka innefattade fall som både berörde vårdnadsfrågan och boende/umgänge. En ytterligare avgränsning gjordes av de domar som endast berörde vårdnadsfrågan då en genomläsning visade att barnets vilja inte behandlats i lika stor utsträckning i dessa fall samt även av domar där barnets vilja inte framkommit tydligt nog eller inte alls. Efter avgränsningen återstod åtta domar.

Analysmetod

För att analysera de insamlade domarna genomfördes en kvalitativ innehållsanalys, en metod där man eftersöker teman i en text (Bryman 2018, s. 677). Enligt Boréus och Kohl

(2018, ss. 50, 55) medför metoden djupa beskrivningar av texters innehåll och är passande när jämförelser ska genomföras. Därmed är det den metod som bäst lämpar sig för att besvara studiens frågeställning. Metoden möjliggör att förstå situationerna som utspelat sig i rätten och beskriva hur förhållandena sett ut. Det är någonting som är svårt att göra med andra metoder eftersom studien är ex post, d.v.s den studerar någonting som redan har skett (Sandberg & Faugert 2020, s. 30). Exempelvis kan observationer därmed inte utföras, någonting som annars hade kunnat vara ett bra alternativ. Covid-19 är ytterligare en anledning till att metoder som kräver fysisk kontakt med andra människor inte har varit aktuella. Innehållsanalysen inleds med att samtliga utvalda domstolshandlingar läses igenom. Enligt Boréus och Kohl (2018, ss. 58–59) bör kategorierna, eller koderna som de också kallas, väljas ut genom en genomläsning av texterna. Författarna menar att processen kan komma att behöva ske flera gånger där de utvalda kategorierna testas på texterna genom ytterligare genomläsning, för att sedan omformuleras eller justeras (ibid.) Vilka kategorier som kan komma att bli relevanta beror därmed på vad som presenteras i domstolshandlingarna. Kategorierna ska dock kunna påvisa i vilken grad barnens uttalanden vägs in i tingsrättens betänkande. Både den delen i domstolshandlingarna som beskriver vad barnen har uttalat sig om och den delen som beskriver tingsrättens betänkande kommer därmed att granskas, för att en jämförelse mellan dem ska kunna utföras. Kategorierna utformas därmed utifrån barnens uttalanden och utifrån de olika ämnen som barnens uttalanden handlar om.

Metoddiskussion

Valet att göra en innehållsanalys av domar genererar en svårighet i att kunna säkerställa att det som framgår i domarna är det som framgått genom hela processen. När det kommer till barnets vilja så uttrycks den i samtliga domar genom en ställföreträdare. Det är därmed svårt att kunna säkerställa att det som uttrycks är barnets eget perspektiv och inte ställföreträdarens tolkning av barnets vilja. I sken av detta kan trovärdigheten i studien som Bryman (2018) pratar om påverkas, det vill säga att studien skall kunna säkerställa att resultat och analys speglar den sociala verkligheten som studien behandlar (Bryman 2018). Att barnets vilja inte med säkerhet kan sägas vara presenterad är något som tagits med i beaktande under genomförandet av studien med ett reflekterande förhållningssätt. För att stärka studiens kvalitet har det löpande i

texten tydliggjorts hur en familjeutredning och en vårdnadsprocess går till och därmed på vilket sätt barnet får en möjlighet att uttrycka sin vilja.

Något som också tagits med i beaktande under studiens gång är det faktum att domstolshandlingar är skrivna inom det juridiska fältet och på ett juridiskt språk. Något som läsaren måste förhålla sig till i texten är att den är satt i förhållande till regler och normer som går att finna inom det juridiska fältet. Det är därmed svårt att avläsa i vilken grad som tingsrätten fått ta till sig barnets vilja om det inte uttryckligen står skrivet i domen. I vissa domar är vårdnadsutredningen bifogad men i majoritet inte. Därmed är det svårt att avgöra om tingsrätten tagit barnets vilja i beaktande med grund i den föreliggande vårdnadsutredningen men att det inte uttalas i domstolshandlingar. Det är därmed av stor vikt att tydliggöra att analysen i studien har sin grund i det som uttrycks vara barnets vilja i domarna och hur den uttalade viljan beaktas i domarna. I och med att intervjuer med parterna i vårdnadstvister inte har genomförts finns det en kunskapslucka kring om barnets vilja har beaktats även om det inte är uttalat. Att genomföra intervjuer för att komplettera studien sågs i denna C-uppsats inte som en möjlighet med tanke på tidsaspekten och det dagsläge som råder just nu med Covid-19.

Etiska överväganden

Studien som gjorts har främst involverat barn i utsatta livssituationer och det har därmed varit av stor vikt att göra etiska överväganden i tillvägagångssättet som använts för att insamla empiri. För att ha en god forskningsetik under studiens gång har Vetenskapsrådets forskningsetiska principer legat som grund (Vetenskapsrådet 2017). I denna studie har det varit svårt att få möjlighet att ta hänsyn till informationskravet och samtyckeskravet i och med att studien innefattar en dokumentstudie av offentliga dokument. Det har därmed inte funnits någon kontakt mellan författaren och de parter som är del i de olika domarna. Då parterna inte har kunnat ge sitt samtycke till deltagande är det av stor vikt att fortskrida med försiktighet och arbeta konsekvent och se till ansvaret som tillkommer att presentera de deltagande parterna på ett så rättvist sätt som möjligt. Till det kommer också att se till *konfidentialitetskravet* som innebär att man ska skydda studiens deltagare genom att avidentifiera och hålla personuppgifter dolt (Vetenskapsrådet 2017). I denna studie har domarna endast hållits tillgängliga för uppsatsförfattaren så att ingen obehörig haft tillgång till dem. Domarna har även avidentifierats i så hög grad som möjligt. Det gjordes ett övervägande där ålder och kön

på deltagande parter inte har osynliggjorts, detta med anledning av att det i sin tur inte indikerar en lika stor risk för en avslöjad identitet som andra uppgifter. Studien har även tagit hänsyn till *nyttjandekravet* (Vetenskapsrådet 2017) då den information som samlas in och den slutgiltiga produkten inte har några kommersiella avsikter och kommer inte användas i andra sammanhang.

Resultat och analys

Vid en genomläsning av de utvalda domarna framkommer det att det går att urskilja vissa skillnader i hur barnets vilja framställs samt beaktas i domarna. I de domar som valts har barnets vilja framgått antingen i domskälen eller i tillhörande utredning gjord av socialtjänsten. Av de domar som inte valts har majoriteten inte uttryckt eller beaktat barnets vilja. Det som skiljer domarna åt är hur tingsrätten väljer att beakta barnets inställning som presenterats. Nedan i analysen kommer det som av tingsrätten presenterats som barnets vilja i domarna att presenteras och på vilket sätt som tingsrätten väljer att beakta viljan samt vilken påverkan barnets inställning har i domslutet. Resultatet kommer att presenteras i tre olika teman;

- *Barnets vilja uttrycks eller beaktas inte i domarna.*
- *Barnets vilja uttrycks och beaktas men har ingen direkt påverkan på domslutet.*
- *Barnets vilja uttrycks och beaktas samt har en direkt påverkan på domslutet.*

Resultatet har även ställts i relation till Institutionella logiker som kan ha en påverkan på hur barnets vilja tas i beaktande, samt artikel 12, barnets rätt att komma till tals. Avslutningsvis sammanfattas analysen med en diskussion i kombination med studiens slutsatser i förhållande till den ställda frågeställningen.

I analysen och presentationen av det insamlade materialet kommer en reflektion kring vilka logiker som har varit dominerande eller konkurrerande i tingsrättens bedömnings- och beslutsprocess ligga i fokus. Analysen är uppbyggd på en reflektion och tolkning av hur tingsrättsdomarnas tanke- och bedömningsprocessen gått till utifrån det insamlade materialet. Därmed kan tingsrättsdomaren ha vägt in annat i sina beslut än de som nämns i domslutet och framgår av min tolkning.

Barnets vilja uttrycks eller beaktas inte i domarna

Av resultatet kan det utläsas att barnets vilja till stor del inte representeras tydligt i en stor andel av domarna. Detta med referens till den andel domar som sorterades ut i samband med avgränsningen. Det går att tolka att barnets vilja i de domar där föräldrarna innan eller i samband med domslutet kommit fram till en gemensam lösning inte får något utrymme. I de fallen dömer tingsrätten i enlighet med den gemensamma lösningen, här kan man tolka att tingsrätten anser att den lösningen är förenligt med barnets bästa i fråga.

Att välja att se den gemensamma lösningen som det bästa för barnet kan man tolka in att tingsrätten dömer utifrån ett barnperspektiv och bortser från barnets perspektiv. Dessa två begrepp är värda att reflektera över i förhållande till samtliga domar då det är något återkommande. Att arbeta utifrån ett barnperspektiv innebär att man som vuxen tolkar och överväger hur en situation kan påverka barnet, man sätter sig in i barnets situation och tolkar verkligheten genom dennes synvinkel (Socialstyrelsen, 2012). Att arbeta utifrån barnets perspektiv innebär att man som vuxen ser barnet som den som besitter mest kunskap och vetskap kring sin egen livssituation och att barnet därmed är den som besitter kapaciteten för att kunna redogöra för sin egen vilja. Att döma för barnets bästa handlar inte om att döma utifrån ett barnperspektiv utan om att döma med barnets perspektiv i huvudfokus (Bergnehr 2019). Det går att tolka att i de domar där barnets vilja inte fått utrymme så har ett barnperspektiv varit drivande i bedömningen då tingsrätten genomgående har refererat till barnets bästa. Att tingsrätten refererar sina beslut till barnets bästa kan tyda på att de arbetar utifrån ett barnrättsperspektiv, med barnrättslogik som drivande faktor men att de även har en skyddslogik i fokus som leder till att barnets skyddsbehov går över barnets vilja då skyddet anses vara barnets bästa.

Barnets vilja uttrycks och beaktas men har ingen direkt påverkan på domslutet

I domarna kan man avläsa att barnets vilja nämns och diskuteras av tingsrätten. Det vill säga att den på ett sätt beaktas av rätten men inte i slutändan påverkar domen. En anledning till att barnets vilja inte har en påverkan är barnets ålder och mognad. Att ta hänsyn till barnets åsikt med beaktande av barnets ålder och mognad är något som står skrivet både i §12 barnkonventionen och i 6 kap §2 föräldrabalken. I de nämnda

domarna har tingsrätten dömt att barnets vilja inte kan beaktas med anledning av dennes låga ålder eller mognadsnivå.

“Tingsrätten konstaterar att barnet endast är 10 år och att han i barnsamtalet inte heller har uttryckt någon bestämd vilja. Tingsrätten anser inte heller att det är någon brist i utredningen att barnet inte hörts ytterligare eftersom hans ålder och kanske även mognad medför att stor försiktighet ska iakttas vid bedömningen av vad han verkligen vill.” TVL: Mål nr T5733-18 (2019) (Västmanland)

“Barnet kan anses ha uttalat en bestämd vilja och hon kan heller inte anses ha uppnått en sådan ålder och mognad att hennes vilja kan tillmätas avgörande betydelse i fråga.” (TVL: Mål nr T951-19 (2020) (Västmanland)

Att se den kronologiska åldern som referenspunkt för barnets inställning framstår som ett vanligt argument för om barnets vilja skall vägas in eller inte. Att se till barnets mognadsnivå däremot är inte lika vanligt. Man kan reflektera över hur stor vikt som läggs vid att jämföra kronologisk ålder med mognadsgrad, det framstår som att ålder är lika med mognadsnivån och inte tvärtom. Att ett barn på grund av ålder inte blir hörd har nog mycket att göra med synen som finns på barnet och återigen barnperspektiv i fokus. Den sociala konstruktionen som finns av barn och de förväntningar som tillkommer respektive ålderskategori går hand i hand med den sociala samhällskontexten. Det går att utläsa att tingsrätten i fråga har en bestämd bild om vid vilken ålder som ett barn har uppnått tillräcklig mognad.

“Barnet är nyss fyllda 14 år och hänsyn ska därför tas till hennes vilja”. (TGG: Mål nr T10507-18 (2019) (GBG)

“Genom utredningen i målet står det helt klart att barnet, som nu är 15 år, har en bestämd vilja att få bo kvar hos sin pappa. Vad barnet själv otvetydigt vid fler tillfällen uppgett i utredningen kring vårdnadsfrågan är av största betydelse för tingsrättens bedömning och talar starkt för att pappan ska anförtros ensam vårdnad om honom.” (TMA: Mål nr T11503-18(2019) (Malmö)

“De två barnen är 13 respektive 10 år. Annat har inte framkommit än att flickorna är mogna och åldersadekvata. Tingsrätten anser därför att, i vart fall, barnet som är 13 år, nått en sådan ålder att hennes vilja ska tillmätas stor vikt vid den helhetsbedömning som tingsrätten ska göra vid beslutet

om hos vilken förälder hon ska bo tillsammans med och hur umgänget ska utformas.” (TVL: Mål nr T951-19 (2020) (Västmanland)

Dock är det också viktigt att belysa de fall där den kroniska åldern inte styr beslutet utan då det handlat om mognadsnivån som begränsat barnets vilja.

“Barnet har kommit till tals dels i snabbupplysningar från socialtjänsten, dels i BBIC-utredningen. Hans vilja har också redovisats av en behandlingspedagog. Tingsrätten tvivlar inte på att han vill bo lika mycket hos vardera föräldern. Även om tingsrätten ska beakta hans vilja kan den dock inte ensam vara avgörande för beslutet om hur umgänget ska utformas. Han är visserligen 12 år, men det som har framkommit om hans mognad talar för att han har en mognad som motsvarar ett något eller några år yngre barn. Såväl socialtjänsten som en behandlingspedagog har dessutom gjort bedömningen att han inte bör få ansvaret för att fatta ett sådant beslut. Mot bakgrund av att mamman ska ha ensam vårdnad om barnet saknas det dessutom förutsättningar för att helt tillgodose hans vilja, eftersom ett umgänge som i praktiken är ett växelvis boende inte är lämpligt eller ens möjligt. Trots vad som framkommit om barnets vilja finner tingsrätten därför att ett umgänge ska utformas på sedvanligt sätt, dvs. Varannan helg samt skollov.” TLI: Mål nr T5132-19 (2020) (Linköping)

Här handlar det om att barnet inte anses uppnå mognadsnivån för åldern men här har också tingsrätten valt att döma bortom barnets vilja med anledning av att den vuxnes lämplighet går över barnets förmåga att kunna riskbedöma sin egen situation trots att barnet uppnått en ålder där dennes åsikt borde vägas tyngst vid ett beslut om vårdnad, boende eller umgänge. Man kan i fall där ålder och mognad “felbedöms” tänka att tingsrätten agerar utifrån en skyddslogik som i sin tur sätter barnrättslogiken i kläm. Vid en mognadsbedömning har även en avgörande faktor varit om barnet har någon typ av funktionsnedsättning eller diagnos. I de fallen där barnet lever med något sådant har det varit avgörande för barnets egen förmåga att kunna riskbedöma situationen. Det är inte endast tingsrätten som har reflekterat över det faktum att mognadsnivån är lägre utan även andra parter har uppfattat mognadsnivån på samma sätt.

[Barnets vilja uttrycks och beaktas samt har en direkt påverkan på domslutet](#)

I de domar där barnets vilja uttrycktes har viljan både beaktats och påverkat tingsrättens beslut. Här har barnets vilja presenterats av en ställföreträdare och ålder eller mognad eller andra omständigheter har inte varit avgörande för om barnets vilja

ska ha en påverkan eller inte på beslutet. Det är uttalat hur tingsrätten har resonerat, se exempelvis;

“Barnen är 13 respektive 10 år. Det har i målet framkommit att pojkarna är intelligenta, verbala och socialt välfungerande samt åldersadekvata. Pojkarna har därför enligt tingsrätten nått en sådan ålder, i vart fall den äldre, att det inte går att bortse från deras önskemål om var de ska bo. Även om deras vilja inte kan tillmätas helt avgörande betydelse är den dock av vikt vid den helhetsbedömning som tingsrätten ska göra. Som framkommit ovan anser föräldrarna att pojkarna ska bo tillsammans varför tingsrätten inte gör någon åtskillnad mellan pojkarna. “.....“Pojkarna har under en längre tid och med emfas sagt att de vill bo hos sin pappa. De har vid upprepade tillfällen sagt så till bl.a. sina föräldrar och vänner till pappan, personal och tjänstemän inom socialförvaltningen och skola samt i vårdnads- och umgängesutredningar. Även tingsrätten inser att pojkarna kan stå under inflytande av pappan när det gäller deras inställning till mamman men anser att det är viktigare att lyssna på vad pojkarna vill istället för vad de inte vill.” (TVL: Mål nr T5659-17-2 (2019) (Västmanland)

“För tingsrätten är det självklart att ta fasta på vad ett barn uttrycker som sin vilja. Inte minst gäller det när ett barn har uppnått en sådan ålder som barnet gjort.” ...” Det finns i och för sig mycket som tyder på att mamman har påverkat barnet att ha den inställningen hon har, dvs att hon vill bo hos sin mamma. Men oavsett hur det förhåller sig med den saken så är det barnets bestämda uppfattning. Det kan tyckas orättvist men den uppfattning barnet har måste tas på allvar för det är hennes upplevda verklighet.” (TGG: Mål nr T15149-19 (2020) (GBG)

Att barnet representeras av en ställföreträdare är en ytterligare faktor som var genomgående i samtliga domar där barnets vilja var framträdande, det vill säga att barnets vilja kommer till uttryck med hjälp av en vuxen. Det har varit olika i samtliga domar men där barnets vilja har presenterats av antingen en eller båda föräldrarna, andra anhöriga eller med hjälp av en socialsekreterare, då har denne refererat till tidigare samtal med barnet. Hur ett barns vilja kan uttryckas framgår av nedanstående citat;

“Barnet har varit tydlig med att hon absolut inte vill flytta hem till sin biologiska mamma. Barnet har uttryckt sin vilja väldigt många gånger. För sin ålder har hon varit väldigt tydlig med vad hon vill; Familjehemsföräldrarna är hennes föräldrar och hos dem vill hon bo kvar, hon tycker om att träffa sin biologiska mamma men hon vill inte flytta till henne”. - Handläggare på socialtjänsten. (TNT: Mål nr T332-20 (2020) (Norrtälje)

När det kommer till att barnen i domarna har en ställföreträdare kan man reflektera över att barnets ses som i behov av vuxna för att kunna uttrycka sin vilja och få den hörd. En tolkning är att tingsrätten förhåller sig till de normer som föreligger mellan barnets respektive den vuxnas förmåga att kunna ta tillvara på sina egna intressen och göra en bedömning av vad som är det bästa för sig själv. Tingsrätten kan tolkas agera utifrån en kärnfamiljelogik, detta med referens till att familjen som helhet har en starkare ställning än det enskilda barnet. Barnet får i förhållande till den logiken en lägre status eller en sekundär status i rättsprocessen då det bästa för barnet bedöms vara en hel familj, kärnfamiljen. När barnet framställs av någon annan ges barnet en lägre ställning än om barnet hade fått representera sig själv.

Något som man ytterligare kan reflektera över är att när barnets egen åsikt framförs genom exempelvis socialtjänsten eller BBIC utredningar verkar den väga tyngre än när andra utomstående uttrycker den, såsom lärare, föräldrar etc. Här får barnet en möjlighet att uttrycka sig och en aktörslogik blir drivande och det är mer tydligt att tingsrätten lagt fokus vid barnets perspektiv. Man kan se det som att tingsrätten väljer att se barnet som kapabelt att bedöma sitt eget bästa och låta barnets vilja styra i deras bedömning av barnets bästa utifrån ett barnperspektiv. Det vill säga att det går att utläsa en slags balans av en bedömningsprocess som består av både ett fokus på barnets perspektiv i kombination med den vuxnes barnperspektiv som väger in övriga omständigheter. Det gick att avläsa i domarna att åldern i vissa fall inte var en avgörande faktor för om barnets vilja blev hörd. I de domar där barnets vilja har påverkat kan man se att det finns ett resonemang kring barnets egen riskbedömning i förhållande till rådande omständigheter. Se exemplet nedan;

“Det råder ingen tvekan om att barnet tycker om och inte vill vara utan vare sig sin biologiska mamma eller sina familjehemsföräldrar. Det har hon tydligt gett uttryck för på olika sätt. Hon har även tydligt och till olika personer vid flera tillfällen gett uttryck för att hon vill bo kvar hos sina familjehemsföräldrar och träffa sin mamma såsom hon gör idag. Barnet är endast tio år gammal med det finns, utifrån det gedigna underlag som presenteras i målet om på vilket sätt hennes uppfattning i frågan kommit till uttryck, skäl att ta hänsyn till hennes vilja och ge den stort inflytande vid bedömningen av vad som är bäst för henne i frågan om vårdnadsöverflyttning. (TNT: Mål nr T332-20 (2020) (Norrtälje)

Här kan man tolka det som att tingsrätten valde att bortse från en skyddslogik och sitt barnperspektiv och istället se till barnets rätt att komma till tals oavsett ålder. Här kan man tänka att omständigheterna i fallen ledde till en benägenhet av tingsrätten att se barnets åsikt ur en barnrättslogik snarare än vad som utspelat sig i tidigare fall och därmed välja att bortse från de mognadsnormer som kommer med kronologiskt ålder.

Sammanfattning och slutsats

Av resultatet går det att avläsa att barnets vilja inte nämns i en majoritet av de 43 domarna som fanns att inhämta från 2019 och 2020. Slutsatsen som kan dras av det är att barnets vilja inte beaktats eller tillmätts betydelse. I de domar där barnets vilja nämns ser man att barnets vilja inte alltid tas i beaktning och påverkar domen. Gemensamt för samtliga domar var att barnets vilja representerades av en ställföreträdare. Resultatet visar att faktorer såsom ålder hade en påverkan på beaktandet av barnets vilja men att det i alla domar inte var genomgående. En slutsats som kan dras av resultatet är att tingsrätten intar ett barnperspektiv snarare än att tillmäta barnets perspektiv betydelse då alla beslut sätts i förhållande till barnets bästa.

Av resultatet går det att utläsa en kamp mellan att låta barnperspektivet (*skyddslogik*) eller barnets perspektiv (*aktörslogik*) vara drivande i processen. Det går att tolka att tingsrätten ser barnets bästa som den situation som bör skydda barnet bäst och som kommer att bidra till en form av *familjelogik*. Fokus ligger mer på det som anses vara det bästa för barnet och mindre vid vad barnet anser är det bästa för sig själv. Det går att säga att det finns något positivt att se i tingsrättens tankeprocess då de agerar i välvilja för barnets bästa men att de tappar det i tolkningen av vad det faktiskt är. I en del av de utvalda domarna kan man se att tingsrätten har vågat lita mer på barnets vilja och processen styrts av en aktörslogik. I de fallen har tingsrätten utnyttjat sitt handlingsutrymme och litat på sin egen förmåga att bedöma barnets vilja och inte endast lita sig mot det skrivna ordet. I de domarna där tingsrätten valt att referera till tidigare praxis eller till lagtext, exempelvis för att argumentera för att barnet inte uppnått rätt ålder, så är handlingsutrymmet betydligt mindre använt.

Avslutande diskussion

Frågeställningen som skulle besvaras visas nedan;

- *Hur låter domstolen barnet uttrycka sin vilja i domstolsförfaranden som påverkar barnet?*
- *Hur tar domstolen hänsyn till barnets vilja vid rättstillämpningen i frågor som påverkar barnet?*
- *På vilka sätt skiljer sig domstolens resonemang om barnets bästa mellan 2019 och 2020?*

Syftet med studien var att undersöka på vilket sätt som barnet får uttrycka sin vilja i vårdnads-, boende och umgängesdomar och vilken påverkan deras vilja haft på beslutet. Resultatet indikerar att barn inte får sin vilja hörd eller beaktad och att det finns flera faktorer som påverkar tingsrättens bedömning av barnets vilja och förmåga till egen riskbedömning. Barnen i domarna får sin vilja presenterad av en ställföreträdare likt som i den presenterade tidigare forskningen. För barnet kan det vara både något fördelaktigt men också något som tar deras rätt ifrån dem, de förlorar sitt aktörskap. Att låta andra prata om barnet gör att barnet själv inte ses som en individ utan som ett objekt. Det pratas mycket i domarna om att barnet är påverkat av konflikten och därmed är det svårt att se dennes vilja som genuin. Det pratas inte i lika hög grad om ställföreträdarens plats i konflikten eller föräldrarnas del i konflikten. Det skiljer sig i domarna vem det är som presenterar barnets vilja och det är viktigt att förhålla sig konsekvent till det som presenteras som barnets vilja. I vissa fall kan det te sig självklart att föräldrarnas konflikt påverkar ställföreträdaren så pass mycket att barnets vilja är den enda som bör tas med i bedömningen, att de som vuxna inte har barnets bästa i sikte. Det kan även vara tvärtom, att föräldrarnas konflikt påverkar barnets förmåga att kunna riskbedöma oavsett ålder.

Eftersom det skiljer sig i domarna går det att tolka att tingsrätten som profession både har en stark ram i form av lagar och praxis men att de även har utrymme för att själv tolka lagen utifrån deras personliga erfarenhet eller kunskap. Frågan är då om det sitter i bristen på kunskap om att arbeta med barn som individ och inte endast som en rättspart som gör att det i domarna tas beslut med stor del i lagstiftningen. Det är svårt att säga om det är till fördel eller nackdel för parterna i fråga att tingsrätten väljer att hålla sig inom sina ramar. I förhållande till barnkonventionen som ram finns det med

stor sannolikhet ett behov av att fylla en kunskapslucka för att öka möjligheten för tingsrätten att bruka det handlingsutrymme som barnkonventionen som ram ger. Socialtjänsten har en annan förståelse för barn än vad tingsrätten har och det är intressant att se hur tingsrätten väljer att inte förlita sig på den kunskapen. När det kommer till det faktum att ålder verkar vara en av de större faktorerna till varför barnet inte får komma till tals eller varför barnets vilja inte ges mer påverkan, så finns det även där en kunskapslucka. Återigen är det kunskap om barnet och barnets utveckling som behöver ligga bakom en bedömning. Att se barnet som individ blir svårare om man själv inte är insatt i barnets olika förmågor. Det kan antas att det enklaste sättet för tingsrätten är att luta sig mot lagen och praxis men det krävs egentligen att tingsrätten vågar luta sig mot sin egen bedömning och kunskap i situationen och då även luta sig mot socialtjänstens bedömning.

Det är intressant att se hur bedömningen från socialtjänsten skiljer sig från tingsrättens beslut. Det väcker frågan hur det kommer sig att tingsrätten anser att de kan tolka lagen bättre än socialtjänsten eller familjerätten. Det ligger någon slags brist i förtroendet, troligtvis från alla parter håll om vem som är bäst lämpad att tolka lagen i dessa tvister. Det är inte bara tingsrätten som kan ha en kunskapslucka att fylla. En av anledningarna till att socialtjänstens bedömning inte har blivit vald kan vara för att den helt enkel inte är kompatibel med lagen. Det krävs att båda professionerna vågar lita på varandra men också vågar ifrågasätta varandra för att få en möjlighet att lära sig. Att våga samverka upplevs som ett problem mellan professioner som bygger på olika skolor. Det går att anta att individerna inom professionerna ser sin profession som den mest legitima och därför inte känner ett behov av att nyttja varandras kunskaper. Här kan man också fråga sig om handlingsutrymmet är en faktor som kommer i kläm vid en samverkan. Det vill säga att friheten att verka fritt inom sin profession sätter sin gräns när det handlar om att lämna över ett beslut till en annan profession. Att socialtjänstens bedömning skiljer sig från tingsrättens kan påverkas av olika faktorer och kan förhoppningsvis då också förändras. Att våga samverka ligger inte endast på individen utan också på sammanhanget. Det vill säga att individen behöver kunna känna att det finns ett handlingsutrymme att agera inom för att faktiskt våga göra det. Vad individen behöver för att ett förtroende ska byggas upp är svårt att säga i denna uppsats, men det går att utgå från att det krävs en kombination av kunskap, tydliga ramar och frihet för att en förändring ska ske för det bättre.

Att utläsa av resultatet i studien så ser läget likt ut 2019 och 2020. Då detta endast är en liten del av hur läget har sett ut tidigare är det svårt att uttala sig i studien endast avseende domar från 2019 och 2020. Det som däremot kan sägas är att det i samtliga domar har varit en fråga som fått mycket plats i domen även om utfallet inte var optimalt. Något som har varit gemensamt för samtliga domar är att det har förts resonemang kring artikel 12 och om barnets vilja som refererar till lagen vilket visar på att tingsrätten både innan och efter barnkonventionen blev lag har haft en barnrättslogik i grunden. Något som däremot skiljer sig i domarna är att det går att utläsa att resonemangen har haft olika utfall vid beslutsfattandet. Det går att se att tingsrättsdomarna i olika fall har valt att använda sig av sitt handlingsutrymme och döma bortom lagen och andra inte. Man kan säga att de tingsrättsdomarna har valt att tolka den skrivna lagen annorlunda. Detta är något som framkommer i domar både från 2019 och 2020 vilket visar på att det finns utrymme för förändring i tolkningen av den skrivna lagen. Här kan man fundera över vad det är som gör att tingsrätts domare har valt att tolka lagen olika. Det kan vara så att de konversationer och debatter som har förts i samhället uppmärksammar den diskrepans som finns mellan lagen och praktiken och att det kan ha haft en påverkan på hur tingsrätts domare väljer att samla på sig mer kunskap och våga lita på sin egen kunskap. Att barnkonventionen blev upphöjd till svensk lag kan indirekt ha haft en påverkan på domarna då det blivit en slags markering för att domstolarna inte har jobbat tillräckligt med barnrätt. Det kan indikera på att domstolsprocessen som den varit nu, inte var ultimat för alla inblandade parter. Att samhällsklimatet i barnrättsfrågan kan ha ändrats kan ha börjat leda till att andra logiker tränger sig in i tingsrättens rättslogik. En ökad förståelse för ramlagar likt barnkonventionen har gett en ytterligare möjlighet för tingsrätten att våga använda det handlingsutrymme som finns i sin bedömning. Barnkonventionen är en lag som kräver mycket tid och jobb för att den ska kunna brukas till fördel för barnet rättssäkerhet så som den är tänkt. Det ligger ett ansvar på samtliga inblandade parter att våga erkänna att de inte besitter all kunskap för att kunna använda lagen som den är nu för att det ska ske utbildningar och ett förtydligande av lagen. Om samtliga parter vågar lita mer på varandras kunskaper kanske en vidare studie några år framåt kommer att ge andra resultat.

Vidare forskning

Trots en implementering av barnkonventionen i svensk lag har ingen markant skillnad i det socialrättsliga läget i familjerättsliga mål i Sverige noterats i studien. Dock har barnkonventionen endast varit en lag i drygt ett år och det finns därmed intresse av en uppföljande mer omfattande studie av det socialrättsliga läget i förhållande till barnkonventionen. Att följa utvecklingen av tolkningen av lagen är av stor vikt då det varken blivit bättre eller sämre för barnet i rättssalen och där läget som det är nu inte har varit ultimatum. Att använda sig av intervjuer hade gett en annan aspekt och insyn i bedömnings- och beslutsprocessen från både socialtjänsten och tingsrätten. Genom att fortsätta följa och producera material och forskning finns en möjlighet att kunna bidra med kunskap till förtydligandet av lagen och var det brister och på så sätt kunna bidra till en förändring åt rätt håll inom barnrätten. Att även följa upp förhållandet mellan socialtjänstens bedömning och tingsrättens beslut är av stor vikt för att få en möjlighet att se hur stor påverkan socialtjänstens bedömning kan ha för tingsrättens beslut. Det är av intresse att följa upp hur respektive profession arbetar för att fylla sina kunskapsluckor och även om de arbetar för att förbättra förtroendet för andra professioner som sitter på kunskap som nu kommer att vara behövlig. Det hade även varit av intresse att undersöka hur det socialrättsliga läget har förändrats över en längre tidsperiod med start tidigare än 2019. Barnrättsfrågan har varit på tapeten under en lång tid och det hade varit intressant att se hur stor påverkan som samhällsdiskussionen kan ha haft på de olika professionerna i sitt arbete.

Referenslista

Arlid, S, Fossum, S (2013) Representation of children's views in court hearings about custody and parental visitations — A comparison between what children wanted and what the courts ruled. *Children and Youth Services Review* (12) vol. 35, 2101–2109

Barnombudsmannen (2021). Barnrättskommittén

<https://www.barnombudsmannen.se/barnombudsmannen/barnkonventionen/fns-barnrattskomite/> Hämtad 2021-04-16.

Baier, M., Nafstad, I. & Svensson, M. (2018). Om rättsociologi: en introduktion. Upplaga 1 Lund: Studentlitteratur

Bergnehr, D. (2019) Barnperspektiv, barns perspektiv och barns aktörskap - en begreppsdiskussion. *Nordisk tidsskrift for pedagogikk och kritikk*, 5: 49–61

Boréus, K. & Kohl, S. (2018) Innehållsanalys. I Boréus, K. & Bergström, G. (red). *Textens mening och makt*. 4. uppl., Lund: Studentlitteratur. ss. 49–89.

Bryman, A. (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder*. 3. uppl., Stockholm: Liber.

Denscombe, Martyn (2016). *Forskningshandboken: för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. 3., rev. och uppdaterade uppl. Lund: Studentlitteratur

Falch-Eriksen, A, Toros K (2021) Children expressing their views in child protection casework: current research and their rights going forward. *Child and family social work*, 1–13.

Friedland, R. & Alford, R. R. (1991). Bringing society back in: Symbols, practices, and institutional contradictions. I: Powell, W.W. & DiMaggio, P. J. (red) *The new institutionalism in organizational analysis*. Chicago: University of Chicago Press.

Hart, C. (2018). *Doing a Literature Review -Releasing the Research Imagination*. SAGE Publications: California

Lagrådet (2017). Utdrag ur protokoll vid sammanträde 2017-09-06 Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter. <https://www.lagradet.se/wp-content/uploads/lagradetattachments/Inkorporering%20av%20FNs%20konvention%20om%20barnets%20rattigheter.pdf>. Hämtad 2021-04-16

Ponnert, L, Sonander, A (2021) Barnens bästa – möjligheter och utmaningar i Skola och HVB-hem. Lunds universitet.

Ponnert, L & Sonander, A (red.) (2019). Perspektiv på barnkonventionen: forskning, teori och praktik. Upplaga 1 Lund: Studentlitteratur

Proposition 2017/18:186. Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter.

Ryrstedt, E (2009) Barnets bästa och vilja i domstol. *Svensk juristtidning*, s.1013

Röbäck, K (2012) Barns röster i vårdnadstvister - om verkställighet och professionellas riskbedömningar. Diss. Göteborgs universitet. Göteborg.

<http://hdl.handle.net/2077/28453>

Sveriges domstolar (2021) vårdnad, boende och umgänge

<https://www.domstol.se/amnen/familj/foraldrar-och-barn/vardnad-boende-och-umgange/> Hämtad 2021-06-01

Sandberg, B. & Faugert, S. (2020). Perspektiv på utvärdering. 4. uppl., Lund: Studentlitteratur.

Scott, W. R. (2001). *Institutions and organizations*, 2nd edn. Thousand Oaks, CA: Sage.

SFS 2020:1027 *Föräldrabalk*. Justitiedepartementet.

Skjørten, K. (2013). Children's voices in Norwegian Custody Cases. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 27(3), 289–309.

Socialstyrelsen (2012) *Ordlista* [Faktablad]

<https://kunskapsguiden.se/globalassets/globala-block/arbetsmetoder-och-perspektiv/inventeringsverktyg/ordlista-psyk-2012-01-23.pdf>

Schiratzki, J (2005) *Barnrättens grunder*. Lund: Studentlitteratur

SOU 2005:43 *Vårdnad, boende, umgänge. Barnets bästa, föräldrars ansvar*.

Sundhall, J (2008) Tystade barn? Om barns röster i utredningstexter, I Eriksson, M,

Källström Cater, Å, Dahlklid-Öhman, G & Näsman, E (red) *Barns röster om våld – att tolka och förstå*. Malmö: Gleerups.

Svensson, K. (2008), *Handlingsutrymme: utmaningar i socialt arbete*. Stockholm: Natur och kultur

Thornton, P. & Ocasio, W (1999). Institutional logics and the historical contingency of power in organizations: Executive succession in the higher education publishing industry, 1958–1999. *American Journal of Sociology*, 105(3): 801–843.

Thornton, P.H., Ocasio, W. & Lounsbury, M. (2012). *The institutional logics perspective a new approach to culture, structure and process*. Oxford: Oxford University Press.

TGG: Mål nr T10507-18 (2019) (GBG)

TGG: Mål nr T15149-19 (2020) (GBG)

TLI: Mål nr T5132-19 (2020) (Linköping)

TMA: Mål nr T11503-18(2019) (Malmö)

TNT: Mål nr T332-20 (2020) (Norrtälje)

TVL: Mål nr T5733-18 (2019) (Västmanland)

TVL: Mål nr T951-19 (2020) (Västmanland)

TVL: Mål nr T5659-17-2 (2019) (Västmanland)

Unicef (2021) Barnkonventionen <https://unicef.se/barnkonventionen/las-texten> (2021-05-10)

Vetenskapsrådet (2017). *God forskningssed*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

